

“La Bergère d’un immense troupeau d’âmes”.**Betsie Hollants’ leven in dienst van
katholieken, joden en vrouwen**

Geraldine Reymenants, *Universiteit Gent*

Op 2 december 2002 overleed socioloog en cultuurfilosoof Ivan Illich. Naar aanleiding daarvan werd in een overlijdensbericht in *De Standaard* verwezen naar de Belgische vrouw die samen met Illich het wereldbepaalde *Centro Interamericano di Documentación (CIDOC)* oprichtte: Betsie Hollants. Niettegenstaande deze vrouw tijdens haar leven, dat nagenoeg de hele twintigste eeuw omvatte, een waaijer aan activiteiten ontplooidde en in contact stond met belangrijke Vlaamse en internationale kunstenaars en intellectuelen, werd totnogtoe relatief weinig aandacht aan haar besteed in wetenschappelijk onderzoek. Nochtans getuigen zowel haar journalistiek werk voor *De Morgenpost*, *Vandaag* en *De Nieuwe Standaard* als haar werk ten gunste van joden (onder andere de oprichting van het Katholiek Bureau voor Israël) en haar activiteiten in Mexico (*CIDOC*, *CIDHAL* en *VEMEA*) van een grote humanitaire en sociale betrokkenheid. Illich’ overlijden wordt in deze bijdrage dan ook aangegrepen om een ten onrechte ‘vergeten’ vrouw voor het voetlicht te brengen.

In juli 1930, een tweetal jaar na hun eerste ontmoeting, schreef ‘Pelgrim’ Eugène Yoors aan Betsie Hollants: “[C]e que je voudrais que tu deviennes? Une sainte, une sainte c.a.d la Bergère d’un immense troupeau d’âmes. Les âmes sont en détresse; viens a [sic] leur secours. Le monde moderne est un véritable chaos[,] une véritable [sic] anarchie et les hommes ont perdus [sic] la Foi, l’Esperance [sic] et L’amour. Puisque toi tu as cette Foi vivante, cette Esperance [sic] certaine et ce grand feu d’amour en toi c’est ton devoir de venir au secours de tes frères et de tes sœurs.”⁽¹⁾ Hollants lijkt Yoors’ raad ter

Betsie Hollants in haar woning te Cuernavaca (Mexico), december 1995 (foto Jan Van Impe)

harte genomen te hebben: in haar journalistieke activiteiten, in haar werk met en voor joden en in de projecten die ze opstartte in Mexico was het haar voortdurende betrachtting haar 'volgelingen' te leiden naar een 'betere' wereld waarin verzoening, verdraagzaamheid en emancipatie centraal stonden.⁽²⁾

Besmet met het journalistieke virus

Elisabeth Maria Helena ('Betsie') Hollants werd op 27 januari 1905 geboren te Turnhout als oudste van zeven kinderen. Het gezin verhuisde in eerste instantie naar Antwerpen, maar bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog vluchtten zij naar Tilburg, waar vader Hubert, die gesteld was op zijn zelfstandigheid en onafhankelijkheid, geen genoegen nam met het huis dat door de Nederlandse overheid aan Belgische vluchtelingen was toegekend, en op eigen houtje een huis huurde. Daar kwam Betsie voor de eerste maal in aanraking met de journalistiek. Hun bureaus, twee Belgische geestelijken, gaven immers een lokaal tijdschrift uit, genaamd *De Klok uit België*, waarin ze studies en teksten over en van Belgische vluchtelingen publiceerden en waaraan Betsie al snel begon mee te werken als 'archivaris'.⁽³⁾ Door dit werk ontwaakte haar interesse voor het schrijven enerzijds en voor de sociale problematiek anderzijds.

Na de oorlog en de daaropvolgende terugkeer naar Antwerpen besloot Hollants in deze richting verder te gaan. Aangezien er op dat moment nog geen volwaardige journalistieke opleiding bestond, ging ze talen studeren. De kennis daarvan leek haar fundamenteel voor communicatie, die volgens haar aan de basis lag van journalistieke arbeid. In 1924 behaalde Hollants het diploma van regentes Germaanse talen bij de Zusters van Onze-Lieve-Vrouw (Keizerstraat, Antwerpen).⁽⁴⁾ Betsie gaf daarna twee jaar les (Duits, geschiedenis en literatuur) aan het prestigieuze Heilig Graf-instituut in Turnhout.⁽⁵⁾ Twee jaar later, in 1926, werd Hollants secretaresse van Gustaaf Sap, die op dat moment hoogleraar was aan de rechtsfaculteit van de Katholieke Universiteit Leuven. Hollants moest vooral opzoeken verrichten voor zijn lessen. Sap zag echter al snel in dat Hollants' ambities verder reikten dan dit en steunde haar bij het waarmaken van haar droom: in 1930 werd ze redactrice van *De Morgenpost*, de Antwerpse editie van de katholieke krant *De Standaard* die in juli 1921 werd gelanceerd. Sap had in augustus 1929 de meerderheid van de aandelen van *De Standaard* verworven ten nadele van Frans Van Cauwelaert, een van de stichters van de krant.⁽⁶⁾ Hierdoor kon Sap zijn invloed aanwenden om Hollants de redactie binnen te loodsen. Maar dat speelde ook in haar nadeel aangezien andere, Van Cauwelaert-gezinde redacteurs, haar niet volledig vertrouwden en haar zagen als een 'Sap-spion'.⁽⁷⁾ Toen Gustaaf Sap in 1932 voor de katholieke partij minister van Openbare Werken werd in de regering-Renkin (5 juni 1931 - 18 oktober 1932) werd Hollants opnieuw zijn secretaresse.⁽⁸⁾ Maar al in 1933 keerde ze terug naar *De Morgenpost* waar ze bleef tot 1940.

Hollants schreef in *De Morgenpost* aanvankelijk over kunst en de Antwerpse actualiteit.

Haar artikelen tekende ze meestal met de initialen 'E.M.H.' (Elisabeth Maria Hollants) om te anticiperen op eventueel negatieve reacties van lezers met betrekking tot haar vrouw-zijn. Dat ze het als vrouwelijke journalist niet altijd gemakkelijk had, blijkt uit haar klachten over onwillige of seksistische geïnterviewden. Maar ook haar collega's reageerden niet altijd even positief op de aanwezigheid van een vrouw op de redactie en op haar werk. Zo werden Hollants' pogingen om een vrouwenpagina op te starten door de redactie enigszins meewarig bekeken. Hollants trachtte daarin echter verder te gaan dan de traditionele recepten en patronen en wou ook artikelen brengen over maatschappelijke problemen van vrouwen. Ook in haar 'gewone' journalistieke bijdragen evolueerde ze naar meer politiek en maatschappelijk getinte onderwerpen. Ze schreef onder meer over nazisme en racisme en over de Baskische kwestie in Spanje. Daarin is duidelijk de invloed te herkennen van de familie Yoors waarmee Hollants eind jaren 1920 in contact kwam en met wie ze haar hele leven zou bevriend blijven.

Sociaal en humanitair engagement

Eugène Yoors (1879-1975) was aanvankelijk schilder, maar verdiepte zich na de Eerste Wereldoorlog in de techniek van de glasraamkunst, waarvan hij een artistiek en technisch - hoewel conservatief - vernieuwer zou worden. Hij was één van de aanvoerders van de Pelgrimbeweging, een beweging van katholieke kunstenaars, die in 1924 het licht zag. In 1918 trouwde hij met Magda Peeters (1892-1989), die op dat moment een veelbelovend letterkundige was, maar zich na de Eerste Wereldoorlog inzette voor het pacifisme en ijverde voor een betere verstandhouding tussen de volkeren. Door haar contacten met het gezin Yoors en met andere kunstenaars en intellectuelen als Camille Van Deyck versterkte Betsie Hollants' politiek bewustzijn en ontplooidde ze een aantal sociale activiteiten.

Eén daarvan was het Katholiek Bureau voor Israël (KBI).⁽⁹⁾ De oprichting kaderde in een bredere Europese stroming van anti-racisme en toenadering tussen joden en katholieken die vanaf het midden van de jaren 1930 op gang kwam. In Frankrijk werden de Union Civique des Croyants (1934), de Foyer Judéo-Catholique en het blad *La Juste Parole* (beide 1936) opgericht; Oostenrijk kende de Weltbewegung gegen Rassenhass und Menschennot (1933) met het weekblad *Gerechtigkeit*. Oprichtster van deze laatste organisatie was Irene Harand, die vanuit het christendom het anti-semitisme wilde bestrijden. Op 4 maart 1936 gaf zij een lezing in Antwerpen op uitnodiging van de joodse organisatie Verbond voor Economisch Verweer Antwerpen (VEVA). Na de lezing ontmoetten enkelen van de aanwezige katholieken, onder wie Magda Peeters, Camille Van Deyck en Betsie Hollants, Irene Harand bij Isidore Lipschutz, de voorzitter van VEVA. Hollants besprak nog diezelfde avond met Van Deyck de bestaansmogelijkheid van een soortgelijke organisatie in België, met als resultaat de oprichting,

Betsie Hollants (l.) op het Perscongres te Brussel, 1933 (KADOC Leuven)

midden 1936, van het KBI. Camille Van Deyck werd voorzitter van het KBI; Betsie Hollants, de dominicaan Sebastianus Van den Eynde en priester Gustave du Moulin werden bestuursleden. Het Bureau werkte onafhankelijk maar zou stilzwijgende toestemming hebben gekregen van de kerkelijke hiërarchie. Saerens stelt dat het niet duidelijk was wie de meeste initiatieven ontwikkelde binnen de organisatie en dat er waarschijnlijk sprake was van een dubbelspoor.⁽¹⁰⁾ Enerzijds was er de geestelijke aanpak van Du Moulin en Van den Eynde en anderzijds de lijn van Van Deyck en Hollants. Voor de geestelijken was de bekering van de joden en de strijd tegen het communisme het doel van de organisatie; de leken daarentegen stelden de bestrijding van het anti-semitisme voorop en meenden dat het KBI geen bekeringswerk was. Het programma oogde in ieder geval ambitieus: een Studiebureau, een Actie- en Documentatiebureau en een secretariaat zouden onder andere wetenschappelijk onderzoek verrichten, het racistisch anti-semitisme bestrijden en een KBI-orgaan publiceren. De daadwerkelijke activiteiten beperkten zich echter tot een tiental voordrachten. De doelgroep van de voordrachten die plaatsvonden in Antwerpen, waren de katholieken, maar er kwamen ook geregeld joden op de lezingen af. Daarnaast boden Hollants en Peeters hulp aan joodse vluchtelingen, maar het is onduidelijk of het tot georganiseerde actie kwam. Hoewel de katholieke pers, met uitzondering van *De Morgenpost*, nauwelijks aandacht besteedde aan de werking van het KBI, trokken de lezingen wel de aandacht van anti-semitische lastposten. Volgens Saerens was precies dat één van de redenen waarom kardinaal Van Roey in april 1938 overging tot de opheffing van het Bureau.⁽¹¹⁾ Hij zou immers gevreesd hebben dat het KBI een escalatie van het anti-semitisme bij een aantal anti-joodse organisaties in de hand werkte. De volgehouden neutraliteitspolitiek van België enerzijds en de Oostenrijkse Anschluss - waardoor de Duitse invloed sterk uitgebreide - anderzijds, zouden bijkomende redenen geweest zijn voor de opheffing. Saerens vraagt zich af of Van Roey's besluit niet evenzeer was ingegeven door een oppositie tegen het KBI binnen meer traditionele en toonaangevende katholieke milieus of binnen de hogere (Antwerpse) geestelijkheid.

De verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog en zijn naweën

Het debacle van het KBI-avontuur betekende echter niet het einde van Hollants' betrokkenheid bij de joodse zaak. In mei 1940 verliet Hollants de redactie van *De Morgenpost*. Omdat ze niet wenste onder nazicontrol te werken (na de Duitse inval kwamen alle kranten onder de controle van de Duitse prefectuur), besloot ze een punt te zetten achter haar journalistieke activiteiten. Niet voor lang echter, aangezien ze al in oktober 1940 betrokken werd bij het weekblad *Vandaag*, dat zich ten dienste stelde van het verzet.⁽¹²⁾ Het eerste nummer verscheen op 31 oktober 1940⁽¹³⁾; het laatste een goed jaar later, op 8 januari 1942. *Vandaag* werd op initiatief van Babette Stulemeyer-Pelgrims de Bigard opgericht als Vlaamse tegenhanger van het oorspronkelijk Franstalige *Arc-en-*

Ciel. Hollants werd hoofdredactrice van dit onafhankelijk literair en sociaal tijdschrift, dat vooral artikelen over katholicisme, familie, kunst en cultuur, literatuur, sport, mode en gezondheid publiceerde. Medewerkers waren onder anderen Jan Boon, de voormalige hoofdredacteur van *De Standaard* en directeur van het Nationaal Instituut voor Radio-omroep (NIR), en Jan Yoors, de zoon van Eugène Yoors en Magda Peeters. Het blad vermengde op een eigenzinnige manier kritiek en ironie op de Duitsers in zijn artikelen. *Vandaag* had van de Duitse overheid toelating gekregen om te verschijnen, op voorwaarde dat er niet zou gesproken worden over politiek, maar toen de Duitsers de kritiek in de gaten kregen, werd de publicatie in het begin van 1942 verboden.

Tegelijkertijd was Betsie Hollants lid van het verzet, waarvoor ze joden hielp onderduiken. Enkele joodse vrouwen werden door Hollants ondergebracht in kloosters. Ze werkte daarvoor samen met onder anderen Jan Yoors, Jef Van Bilsen en Camille Van Deyck. Magda Peeters, met wie ze in de tweede helft van de jaren 1930 gevluchte joodse families had geholpen, was bij het uitbreken van de oorlog met haar echtgenoot en dochter naar Engeland gevlucht. Na de oorlog werd Hollants, samen met onder anderen Camille Van Deyck, door de pas opgerichte Raad der Joodse Verenigingen van België voor haar hulp aan joden gehuldigd en ontving ze een diploma van dankbaarheid.⁽¹⁴⁾

Na het verbod op *Vandaag* verbleef Hollants nog een tijd in Brussel - ze werkte tot eind 1942 voor het Wit-Gele Kruis⁽¹⁵⁾ - maar daarna moest ze zelf onderduiken omdat haar verzets- en journalistieke activiteiten te veel de aandacht van de Duitsers hadden getrokken. Ze verbleef tussen 1942 en 1944 op verschillende plaatsen, onder andere bij een joods-Russische familie, in een klooster en uiteindelijk in een huis in Herbeumont, dat eigendom was van Frantz Van Dorpe.

Het was daar dat de West-Vlaamse ondernemer, Tony Herbert, haar opzocht en haar voorstelde om hoofdredactrice van *De Nieuwe Standaard* te worden. Vóór de Tweede Wereldoorlog was Herbert betrokken geweest bij de katholieke Vlaamsgezinde krant *De Courant*, die opgericht was uit onvrede met de redactionele lijn van *De Standaard*, maar al in mei 1939, na een kleine twee jaar, ophield te bestaan.⁽¹⁶⁾ De publicatie van *De Standaard* werd bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog stopgezet, maar op 25 mei 1940 verscheen de krant onder druk van de Duitse bezetter, die wou dat het 'normale' leven zo snel mogelijk hersteld zou worden, opnieuw onder de titel *Het Algemeen Nieuws*. Nagenoeg de hele redactie, administratie en technische diensten gingen terug aan de slag. Vanaf maart 1944 werd de krant onder het bestuur van een 'Verwalter' geplaatst omdat de Duitsers meer greep wilden krijgen op de inhoud. Op 2 september 1944 verscheen het laatste nummer van *Het Algemeen Nieuws*. Het verschijnen van de krant tijdens de oorlogsjaren had tot gevolg dat de onderneming na de bevrijding een verschijningsverbod kreeg opgelegd.⁽¹⁷⁾ Nog vóór de bevrijding hadden Léon Bekaert en Tony Herbert echter stappen ondernomen om het herverschijnen van *De Standaard* te bewerkstelligen.⁽¹⁸⁾ Met de voornaamste eigenaars, de familie Sap - Gustaaf Sap was

in maart 1940 plots overleden - werd een overeenkomst gesloten voor het huren van de titels van de kranten, de gebouwen en de drukkerij. Op 5 oktober 1944 verscheen het eerste nummer van *De Nieuwe Standaard*. Zowel het bestuur als de redactie waren volledig vernieuwd. Camille Van Deyck werd directeur; aan Betsie Hollants werd het hoofdredacteurschap toevertrouwd. Herbert had haar gekozen omdat zij zowel op journalistiek als op sociaal vlak veel ervaring had, maar bovendien was zij, als een van de enige journalisten in die tijd, onbesproken omdat zij geen journalistieke activiteiten had beoefend onder de Duitse bezetting. Feit is dat Hollants daarmee een van de eerste vrouwen was die zo'n hoge positie bekleedde in de Vlaamse journalistiek.⁽¹⁹⁾ In enkele interviews zei Hollants later over haar hoofdredacteurschap dat ze meteen wist dat het niet lang zou duren ... omdat ze een vrouw was. Ook na de Tweede Wereldoorlog bleken de hindernissen voor vrouwen in hoge functies vaak nog (te) hoog te zijn: ze waren een uitzondering en werden bijgevolg niet voor vol aanzien. Mannen hadden het nog steeds moeilijk om bevelen van vrouwen aan te nemen. Marnix Gijsen schreef hierover: *"Dat het allemaal gesmeerd liep op de redactie zou ik niet durven verzekeren want de heren waren niet gewoon bevelen te ontvangen van een dame ook al deelde ze die uit met een moederlijk gezag. Er ontstonden, zo vertelde men althans, geweldige conflicten maar later dachten die heren toch met een zekere vertederung terug aan de tijd toen ze onder een vrouwelijk gezag stonden."*⁽²⁰⁾

Hollants zou overigens niet lang de 'Mère supérieure'⁽²¹⁾ van de *Standaard*-redacteurs blijven. In mei 1945 woonde ze in de Verenigde Staten de Conferentie van San Francisco en daarmee de geboorte van de Verenigde Naties (VN) bij. Ze verving toen tijdelijk Marnix Gijsen als verslaggever voor het NIR. Door die ervaring versterkten bij haar de ideeën die haar hoe langer hoe meer van Tony Herbert zouden vervreemden. Bij haar terugkeer werd ze geconfronteerd met het feit dat haar plaats de facto ingenomen was door Maurice Roelants. In december 1945 werd Hollants hoofdredactrice van het nieuwe blad van de Standaard-groep *Penelope*, dat een hoogstaand tijdschrift voor vrouwen beoogde te zijn.⁽²²⁾ Het tijdschrift liep echter niet zo goed als gehoopt en in de lente van 1946 verliet Hollants het bedrijf. Haar vertrek bij de NV De Gids had te maken met haar ideologische en praktische conflicten met Herbert. Hun opvattingen over buitenlandse politiek liepen nogal uiteen.⁽²³⁾ Herbert bleef vasthouden aan een coalitie met het Verenigd Koninkrijk en was zelfs voorstander van een aansluiting van België bij het Britse Commonwealth. Hollants, die de stichting van de VN had bijgewoond, vond dit weinig realistisch. Ze had in San Francisco gezien dat het belang van het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk verminderd was ten voordele van de Verenigde Staten. Herbert liet zich daarvan echter niet overtuigen en wou zijn standpunten in de krant verwoord zien. Ook met zijn beleid met betrekking tot de krant kon ze geen vrede nemen. Herbert nam immers heel wat redactionele beslissingen zonder Hollants, die in principe de verantwoordelijkheid droeg, te raadplegen. Zijn houding was waarschijnlijk een bevestiging van Hollants' vermoeden dat ze 'bij gebrek aan beter' als hoofdredactrice was gekozen.⁽²⁴⁾

Op weg naar een 'andere wereld'

Enkele maanden na haar afscheid van de NV De Gids, ging Hollants in de Verenigde Staten aan de slag als vertegenwoordigster van Atlantic Trading Company (Attraco), het bedrijf van Frantz Van Dorpe. Tegelijk werd ze opnieuw correspondentente vanuit de Verenigde Naties voor het NIR. In 1946 en 1947 maakte ze ook nog enkele reportages over Griekenland. Daarvoor trok ze aan de kant van de communistische guerrillero's naar het strijdveld. Haar reportages waren dermate schokkend en zo waarheidsgetrouw dat men haar de toegang tot het land wou ontzeggen. Tien jaar eerder was haar ook al de toegang tot Spanje ontzegd omdat ze de Baskische zaak steunde. Tot aan de dood van Franco was ze persona non grata in dat land.

Vanaf eind jaren 1940 verbleef Hollants quasi permanent in de Verenigde Staten. Al snel knoopte ze relaties aan met enkele Zuid-Amerikaanse bisschoppen en na enkele jaren begaf ze zich zuidwaarts, waar ze in Dilia, New Mexico, samen met enkele andere vrouwen een Benedictinessenklooster trachtte te stichten. De bedoeling was dat het klooster niet enkel een kapel zou hebben, maar dat er ook een kippenkwekerij en een melkbedrijf aan verbonden werden, waardoor werkgelegenheid voor de omwonenden zou gecreëerd worden.⁽²⁵⁾ In januari 1955 was echter ook dit avontuur voorbij omdat het klooster in wording er niet in slaagde om erkend te worden door de kerkelijke overheid. In het najaar van 1955 trok ze opnieuw naar het zuiden van de VS waar ze onder het toezicht van een pastoor aan lekenapostolaat deed. Om haar activiteiten een rechtsgeldig karakter te geven, vroeg en verkreeg Hollants het Amerikaanse staatsburgerschap.⁽²⁶⁾

In die periode maakte ze haar intenties kenbaar om in het klooster te treden. Haar vraag om toegelaten te worden werd echter in eerste instantie negatief beantwoord. Haar temperament werd niet geschikt bevonden om in afzondering te leven en men raadde haar aan om een wereldlijk leven te leiden op sociale, humanitaire en religieuze grondslagen. Door bemiddeling van Magda Peeters kon Hollants in augustus 1957 toch intreden in het klooster van de Benedictinessen in Menen.⁽²⁷⁾ Haar kloosterleven was echter van korte duur. Blijkbaar hadden de kerkelijke overheden Hollants' karakter juist ingeschat en was het klooster inderdaad niet haar ideale bestemming.

Opnieuw in 'de wereld' werd Betsie Hollants directiesecretaresse van de NV Sawyer's Europe, waarvan Frantz Van Dorpe ondervoorzitter was.⁽²⁸⁾ Ze verbleef vermoedelijk tot eind 1959 of begin 1960 in België, maar vertrok daarna opnieuw naar de VS. Via een advertentie in de krant kwam ze in contact met Ivan Illich, waarna ze in juni 1961 verhuisde naar Cuernavaca, Mexico, en begon te werken voor het Centro Interamericano di Documentación (CIDOC).

Ivan Illich (1926-2002) was van 1951 tot 1956 als rooms-katholiek priester verbonden aan een parochie in New York waar een grote Puertoricaanse minderheid woonde. Daar werd hij voor het eerst geconfronteerd met het streven van de Kerk om deze

minderheid te 'integreren' en te 'veramerikaniseren'. In 1956 werd hij tot vice-rector benoemd aan de Universidad Catholica van Ponce in Puerto Rico. Daar begon hij met het geven van cursussen aan geestelijken en leken die zouden werken met Puertori- caanse immigranten in de Verenigde Staten. Het aanleren van de Spaanse taal maakte uiteraard een belangrijk onderdeel uit van het programma, maar daarnaast was het ook de bedoeling dat de cursisten een zekere voeling zouden ontwikkelen voor andere (Zuid-Amerikaanse) culturen. In 1960 eindigde zijn betrekking aan de universiteit, maar door de oprichting van het CIDOC in 1961 kon hij zijn werkzaamheden verder- zetten. In het Centrum werden cursussen Spaans gegeven aan Noord-Amerikaanse missionarissen die in Latijns-Amerika werkten of zouden werken. Ze werden ook vertrouwd gemaakt met de Latijns-Amerikaanse cultuur. Tevens werden er studieda- gen gehouden rond sociale en politieke thema's en werd er een omvangrijke biblio- theek met materiaal over Latijns-Amerika opgebouwd. Het CIDOC groeide al snel uit tot een para-universitair centrum waar de ideeën van Illich over een ontschoolde maat- schappij in praktijk werden gebracht. Het werd een ontmoetingsplaats voor Noord- en Latijns-Amerikaanse intellectuelen. Het CIDOC kreeg bij de rooms-katholieke over- heid al snel een subversief imago. De Noord-Amerikaanse Katholieke Kerk stuurde in het kader van de Koude Oorlog haar bisschoppen naar Latijns-Amerika om dit te vrij- waren van het zo gevreesde communisme. In Cuernavaca werd hen echter voorgehou- den dat dit culturele imperialisme niet de manier was om in Latijns-Amerika aan pastoraal werk te doen. Het uitgangspunt van de sociale praktijk van het CIDOC was trouwens veeleer een van promotie dan van bijstand. Het werk van sociale opvoeders moest in de ogen van Illich tot doel hebben boeren, arbeiders, vrouwen, jongeren en anderen te transformeren in actieve subjecten die daardoor in staat zouden zijn hun eigen processen te beheren. Illich' standpunten over de debureaucratisering van de Kerk en andere, eerder marxistische, maatschappelijke ideeën leidden tot zijn verdere verwijdering van de Kerk, waardoor hij besliste het CIDOC te seculariseren en in 1969 zijn kerkelijke functies neerlegde.⁽²⁹⁾

Betsie Hollants was echter al even daarvoor haar eigen weg gegaan. Voor het CIDOC had ze Latijns-Amerika doorgereisd en kennis gemaakt met de verschillende volkeren om de armoedeproblematiek in kaart te brengen. Op die manier groeide haar gevoelig- heid voor de precaire situatie van vrouwen in Latijns-Amerika. Ze wou dit verder onderzoeken in rapporten en documenten maar zag al snel in dat er nauwelijks iets over het onderwerp was onderzocht of geschreven en dat men dus nog niet tot het ontwikkelen van een strategie was gekomen. Bovendien werd ze geconfronteerd met het feit dat het CIDOC zich in zijn interesse voor 'alles' wat met de mensen van Latijns-Amerika te maken had in feite beperkte tot alles wat met mannen te maken had. In 1968 vestigde ze Illich' aandacht hierop en vroeg ze hem een speciaal project te wijden aan de situatie van Latijns-Amerikaanse vrouwen. Maar Hollants moest vast- stellen dat hij hierin nauwelijks geïnteresseerd was. Toen hij haar uiteindelijk voorstel- de om in de schoot van het CIDOC een project over het onderwerp op te starten met

Betsie Hollants met Ivan Illich, augustus 1962 (KADOC Leuven)

financiering door een Portugese instelling genaamd Coordinación de Iniciativas para el Desarrollo de América Latina (CIDAL), besloot ze het project op onafhankelijke basis te realiseren en nam ze ontslag bij het CIDOC.

Op die manier ging CIDAL van start. De Portugese instelling zou enkele keren geld geven, maar daarna was Hollants aangewezen op eigen financiering. Hollants had tijdens haar reizen in Latijns-Amerika een indrukwekkende bibliotheek aangelegd met boeken van en over vrouwen betreffende literaire, sociologische, economische en politieke thema's. Deze werd gesystematiseerd en ondergebracht in een huis in de calle de Arteaga in Cuernavaca, waardoor ze toegankelijk werd voor het grote publiek. De centrale doelstelling van het centrum was communicatie, uitwisseling van ideeën en contacten, en ontwikkeling van Latijns-Amerikaanse vrouwen. In 1973 veranderde de naam om die reden in Comunicación, Intercambio y Desarrollo Humano en América Latina (CIDHAL). Al snel na de oprichting begonnen enkele vrouwen als vrijwilligster voor het centrum te werken. Een van de eerste activiteiten was de organisatie van een driedaags atelier waarop onder anderen meisjes van de vakbond Frente Auténtico del Trabajo werden gesensibiliseerd betreffende de problematiek van Latijns-Amerikaanse vrouwen. Vanaf de eerste dag stelde het centrum zich tot doel om alles wat over vrouwen verscheen te verzamelen en hierover te berichten in een nieuwsbrief. Aangezien bijna niets oorspronkelijk in het Spaans verscheen, bevatte de nieuwsbrief vooral vertalingen. Daarom ook stimuleerde het centrum vrouwen om te schrijven en te discussiëren over vrouwenthema's. Op die manier verschenen andere nieuwsbrieven (*Boletín documental sobre la mujer*) en publicaties, zoals *CIDHAL-Debate* en *CIDHALINA*. In het begin richtte het centrum zich vooral tot intellectuele vrouwen, professionelen, studentes en journalistes die geïnteresseerd waren in de discriminatie van vrouwen, maar de acties en publicaties breidden zich ook uit naar volkssectoren en verarmde rurale en stedelijke sectoren, waaruit groepen ontstonden als *Mariá Liberación del Pueblo*. Vanuit CIDHAL ontstond met andere woorden een feministische beweging die de situatie van vrouwen in vraag stelde en zich geleidelijk over heel Mexico verspreidde. In 1975 vond de eerste VN-Vrouwenconferentie, die het decennium van de vrouw inluidde, trouwens in Mexico-city plaats. In 1978 richtte CIDHAL een medische consultatiedienst voor vrouwen en hun kinderen op, die vanaf 1979 internationale financiering ontving.⁽³⁰⁾

Datzelfde jaar nam Betsie Hollants afscheid van het centrum dat ze tien jaar eerder had opgericht. Ze was op dat moment bijna 75 jaar en voelde zich te oud om een beweging van jonge vrouwen die verandering nastreefden te leiden. Nagenoeg onmiddellijk ontwikkelde ze een nieuwe interessesfeer: de situatie van oudere vrouwen in Mexico.⁽³¹⁾ Ze zag in dat er dringend nood was aan interdisciplinair onderzoek over ouderen omdat die in de toekomst, door hun groeiend aantal, een revolutionaire maatschappelijke groep zouden vormen. Hollants nam het op zich om informatie en documenten

over ouderen bij elkaar te brengen, zowel uit Europa als uit Latijns-Amerika, en ook daar werd ze aanvankelijk met een alarmerende schaarste geconfronteerd. De enige discipline waarin relationele aspecten over ouderen werden behandeld, was de geneeskunde, meer bepaald de geriatrie, die het fenomeen van menselijke veroudering wou medicaliseren. Hollants' standpunt was echter dat verouderen niet moest gezien worden als een sociaal probleem, maar als een natuurlijke etappe in het leven. Vanuit dat uitgangspunt stichtte ze met drie andere vrouwen begin 1984 de vzw *Vejez en México: Estudios y Acción (VEMEA)*. Hoewel Hollants officieel en wettelijk geen deel uitmaakte van de organisatie was ze in de praktijk de coördinatrice, leidster en inspiratrice. De verzamelde informatie leidde in eerste instantie tot een nieuwsbrief, *VEMEA informa*, die praktische raadgevingen gaf aan ouderen om een onafhankelijker leven te leiden en die hen aanporde het initiatief te nemen om zich te organiseren als pressiegroep. VEMEA, die een raad gevormd had bestaande uit gerontologen, specialisten, verpleegsters en andere professionelen, vestigde zich langzaam als adviesbureau en steunpunt voor Mexicaanse rusthuizen. Hollants was erg begaan met de vaststelling dat vele ouderen enorm leden omdat ze zich alleen en onzeker voelden en geen bezigheden hadden. Eén van haar centrale standpunten was dat ouderen mét familie niet zomaar mogen worden geplaatst in rusthuizen, maar dat ze in de schoot van hun familie moeten kunnen leven en sterven. Voor hen die niemand hadden en hun tijd alleen doorbrachten, realiseerde Hollants een nieuw project: een dagtehuis voor ouderlingen, waar lezingen werden gehouden over zowel praktische als meer algemene onderwerpen, waar de ouderen recreatieve activiteiten konden beoefenen en dat een medische consultatie en een eetzaal telde.

Binnen VEMEA werd ook een groep opgericht van professioneel actieve, gehuwde vrouwen tussen 30 en 40 jaar, die Hollants liet kennis maken met de filosofie die ze gedurende haar hele leven had ontwikkeld: gendergelijkheid, aandacht voor de armste bevolkingsgroepen, vooral voor vrouwen, en voor de ouderlingenproblematiek in Mexico. Zij moesten netwerken creëren die zouden dienen als communicatie-infrastructuur tussen individuen en groepen met dezelfde interesses. Vanuit dit motief werd een nieuwsbrief gepubliceerd met informatie over hun activiteiten, filosofie en thema's die handelden over ouderdom. Er werden ook mappen samengesteld met collecties van teksten, die nuttig zouden zijn voor de vorming van diverse doelgroepen. De nadruk werd steeds gelegd op de geleefde realiteit van oudere vrouwen, die gemarginaliseerd werden. Ook bij VEMEA was het achterliggende idee dus veeleer dat van promotie dan van bijstand. Volgens Hollants moesten ouderlingen 'gemachtigd' worden, moesten ze zichzelf niet zien als patiënt ten opzichte van medici en hospita- len, maar moesten ze actief over zichzelf beslissen. Die ideeën zouden in toenemende mate op haarzelf van toepassing worden.

Hollants' uittreden uit het Menense Benedictinessenklooster in 1958 had overigens geen breuk veroorzaakt met haar religieuze overtuiging. Op vraag van Ivan Illich woonde

ze in 1962 het Tweede Vaticaans Concilie bij, waar ze op een colloquium extra muros sprak over de rol van vrouwen in de Kerk⁽³²⁾, en was ze aanwezig op II Conferencia Episcopal Latinoamericana (CELAM II), de tweede conferentie van Latijns-Amerikaanse bisschoppen die in augustus 1968 in Medellín, Colombia, werd gehouden.⁽³³⁾ Het totale gebrek aan aandacht tijdens deze conferentie voor de plaats van vrouwen in de Katholieke Kerk leidde tot de oprichting van Mujeres para el Diálogo, een pressiegroep die ter voorbereiding van CELAM III (januari 1979, Puebla, Mexico) een document opstelde om de bisschoppenvergadering te beïnvloeden.⁽³⁴⁾ Haar kritiek op de beperkte rol van vrouwen in de Katholieke Kerk ten spijt, sloot Hollants zich halfweg de jaren 1980 opnieuw aan bij een congregatie, namelijk de Kanunnikessen van de Heilige Augustinus, maar deze keer als zuster buiten de muren.

Vanaf die periode sukkelde Hollants echter in toenemende mate met haar gezondheid. In 1991 werd ze een eerste keer ernstig ziek, maar dit hield haar niet tegen om nieuwe projecten te ontwikkelen. Eind maart 1995 trad ze definitief terug uit VEMEA omdat ze een zware operatie moest ondergaan. Hollants recupereerde, maar in de Goede Week van 1996 ging haar gezondheid opnieuw en nu voorgoed achteruit. Aan haar vrienden en medezusters die ze bij zich had geroepen, gaf Hollants precieze instructies om het verloop van haar laatste ogenblikken zelf te kunnen bepalen. Zo wou ze niet dat haar leven zou verlengd worden met kunstmatige middelen. Betsie Hollants stierf op 9 juni 1996.

Een bescheiden vrouw met een roeping

Betsie Hollants hield er niet van om in de schijnwerpers te staan en benadrukte voortdurend dat haar activiteiten (en, meer nog, de resultaten daarvan) en niet zozeer de persoon erachter belangrijk waren. Het voorstel om als erkenning voor haar werk haar naam te verbinden aan het documentatiecentrum van CIDHAL sloeg Hollants dan ook af.⁽³⁵⁾ Hollants bescheidenheid en relativisme hadden ook tot gevolg dat ze er niet het nut van inzag om haar archief op systematische wijze bij te houden. Aan Magda Peeters schreef ze hierover: *"Ik ben aan het nazien van archieven [...]. Rechttuit bekend, ik frommel nogal wat papieren op en doe ze opbranden in de badverwarmer van onze burens, die zowat alles slikken kan zoals bij ons in België [sic], indertijd, een Leuvense stoof."*⁽³⁶⁾ Men moet immers niet steeds over het verleden praten en achterom kijken, maar integendeel enkel vooruitgaan, vond ze. Deze ingesteldheid speelt natuurlijk niet in het voordeel van de hedendaagse historicus/a, die grotendeels aangewezen is op (ego-)documenten om het verleden te (re)construeren. Zoals vaak het geval is in vrouwen- en genderhistorisch onderzoek moeten dus ook voor Betsie Hollants de geijkte paden verlaten worden om haar zichtbaar te maken en een stem te geven. Maar bovenstaand artikel heeft hopelijk aangetoond dat haar leven, dat op een uitzonderlijke manier verweven is met enkele grote gebeurtenissen en bewegingen van de voorbije eeuw, deze inspanning meer dan waard is.

Met dank aan Clara Hollants en Jan Van Impe.

- (1) KADOC, Eugène Yoors-Magda Peeters, Eugène Yoors aan Betsie Hollants, verm. eind juli 1930.
- (2) Over Betsie Hollants verschenen totnogtoe slechts enkele al dan niet wetenschappelijke artikelen. Daarnaast kwamen een aantal van haar activiteiten aan bod in andere werken. Een poging tot compilatie werd gedaan in de eerste plaats in Mexico te verschijnen biografie van Pilar Lomelín Aragón, maar deze is niet altijd even nauwkeurig en wetenschappelijk verantwoord. Dit artikel is grotendeels gebaseerd op volgende overzichtsartikelen en -werken over Betsie Hollants: P. BOSTEELS, Betsie Hollants: "Tussen man en vrouw kan echte vriendschap bestaan". In: *Weekend Knack*, 27.11.1985, pp. 14-19; G. DURNEZ, Betsy Hollants blikt terug. In: *De Standaard*, 24.11.1984, s.p.; M. GIJSEN, Marnix Gijsen kent: Betsy Hollants. In: *Het Laatste Nieuws. Bijvoegsel "Voor vrouw & gezin"*, 18.03.1969, p. 1; P. LOMELIN ARAGON, *Recreando la huella de Betsie Hollants, 1905-1996*, Cuernavaca (Mexico): CIDHAL, 2003 [typoscript van te publiceren biografie]; E. NEEFS, Gewezen hoofdredactrice van De Standaard over haar journalistenleven. "Voor de lijn was ik niet geschapen". In: *De Standaard*, 15-16.06.1996, p. 41; T. STUCKENS, Leven en sterven in Cuernavaca. In: *De Standaard*, 15-16.06.1996, p. 41; J. VAN IMPE, Hollants, Betsy (eigenlijk Elisabeth) M.H. In: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tiel: Lannoo, 1998, p. 1459. Om de tekst leesbaar te houden, wordt niet telkens verwezen naar de verschillende referentiewerken. Enkel waar een beroep werd gedaan op specifieke informatie uit één artikel of op andere werken die niet uitsluitend over Hollants handelen en waar verwezen wordt naar archiefmateriaal werd een referentie in eindnoot toegevoegd.
- (3) E. NEEFS, Gewezen hoofdredactrice [...], p. 41
- (4) Privé-archief Jan Van Impe, Diploma Elisabeth Hollants.
- (5) KADOC, Eugène Yoors-Magda Peeters, Biografische nota Betsie Hollants; Privé-archief Jan Van Impe, Heilig Graf-priory aan Jan Van Impe, 16.06.1996. Het Heilig Graf-instituut werd onder impuls van Zuster Maria Jozefa de eerste volledig vernerlandse meisjesschool in Vlaanderen. Het instituut leverde heel wat vrouwen af die later bekendheid verwierven als schrijfster of actief werden in de Vlaamse beweging, zoals Jeanne Vande Putte, Lisbeth Van Thillo en Maria Rosseels.
- (6) G. DURNEZ, *De Standaard. Het levensverhaal van een Vlaamse krant 1914-1948*, Tiel: Lannoo, 1985, pp. 237-257.
- (7) E. NEEFS, Gewezen hoofdredactrice [...], p. 41.
- (8) Over haar werk voor Sap schreef Betsie Hollants bijvoorbeeld: "De minister was echter bijzonder goed gezind, al kwam ik te laat, en dat wegens het succes van den speech over den Paus, dien hij had afgestoken Zondagnamiddag in aanwezigheid van den Nuntius. Voortaan mag ik nog "speeches" à la minute.. fabriceren.. Enfin, (dat zijn staatsgeheimen evenals het bovenstaande) de baas erkent zwart op wit dat 'n vrouwelijke secretaris niet ipso facto een uil is. Als feminist verheug ik mij daarover." KADOC, Eugène Yoors-Magda Peeters, Betsie Hollants aan Eugène Yoors en Magda Peeters, verm. februari 1933.
- (9) N. GUNZBURG, Nog eens Betsie Hollants. In: *Het Laatste Nieuws. Bijvoegsel "Voor vrouw & gezin"*, 1.4.1969, p. 1; L. SAERENS, Het Katholiek Bureau voor Israël (1936-1938). In: *Ter Herkenning*, 15(1987)4, pp. 255-259; L. SAERENS, *Vreemdelingen in een wereldstad. Een geschiedenis van Antwerpen en zijn joodse bevolking (1880-1944)*, Tiel: Lannoo, 2000, pp. 357-365.
- (10) L. SAERENS, *Vreemdelingen in een wereldstad [...]*, pp. 360-361.
- (11) L. SAERENS, *Vreemdelingen in een wereldstad [...]*, pp. 431-437.
- (12) J. VAN IMPE, Vandaag 1940-1942. In: *Ex officina. Nieuwsbrief van de vrienden van de universiteitsbibliotheek*, 13(september 2000)2, p. 7.
- (13) Van Impe stelt dat het eerste nummer verscheen op 31 oktober. In een omzendbrief van oktober 1941 werd echter verwezen naar de 'verjaardag' van Vandaag op 30 oktober. KADOC, Eugène Yoors-Magda Peeters, Redactie Vandaag aan Mr. Hernould, 21.10.1941.
- (14) N. GUNZBURG, Nog eens [...], p. 1.
- (15) Privé-archief Jan Van Impe, Elisabeth M. Hollants, Aanvraag om rustpensioen RWP/N132/USP/396; Interview met Jan Van Impe door Geraldine Reymenants (11.06.2003).
- (16) G. DURNEZ, *De Standaard [...]*, p. 366.
- (17) E. DE BENS, *De pers in België. Het verhaal van de Belgische dagbladpers. Gisteren, vandaag en morgen*, Tiel: Lannoo, 1997, p. 261.
- (18) G. DURNEZ, *De Standaard [...]*, pp. 485-501.
- (19) In de negentiende eeuw had Caroline Popp (1808-1891) al de liberale Franstalige in Brugge verschijnende *Journal de Bruges* geleid, die opgericht werd door haar echtgenoot. Jeanne De Bruyn (1902-1975) was op haar beurt van februari tot september 1944 hoofdredactrice geweest van de VNV-krant *Volk en Staat*.

- (20) M. GIJSEN, Marnix Gijsen kent [...], p. 1.
- (21) Volgens Gaston Durnez werd Hollants door haar jonge redactieleden 'mère supérieure' genoemd. Zie G. DURNEZ, *De Standaard* [...], p. 503. Dit vertoont overigens een opmerkelijke gelijkenis met de 'koosnamen' van andere vrouwen in de journalistieke wereld: Marie Elisabeth Belpaire (1853-1948), die eigenares en redactielid was van het katholieke tijdschrift *Dietsche Warande en Belfort*, werd door haar mede-redactieleden 'moeder overste' genoemd; Maria Rosseels (°1916), die na het herverschijnen van *De Standaard* in mei 1947 de eerste vrouw op de redactie werd, werd door haar collega's dan weer 'moeder abdis' genoemd.
- (22) Al vanaf september 1945 was Hollants druk in de weer om het tijdschrift, dat gepland was voor eind oktober, voor te bereiden. Uiteindelijk verscheen het eerste nummer pas op 14 december van dat jaar. Zie KADOC, Eugène Yoors-Magda Peeters, Betsie Hollants aan Magda Peeters, 09.09.1945; AMVC-Letterenhuis, Betsie Hollants, Betsie Hollants aan Antoinette Buckinckx-Luyckx, 30.11.1945, 90957/44.
- (23) G. DURNEZ, *De Standaard* [...], p. 504.
- (24) Over de aard van Hollants' afscheid van *De Nieuwe Standaard* bestaat geen duidelijkheid. Volgens Clara Hollants (interview met Clara Hollants door Geraldine Reymenants (24.06.2003)) en Jan Van Impe (interview met Jan Van Impe door Geraldine Reymenants (11.06.2003)) nam Hollants zélf ontslag. In mei 1945 schreef Hollants aan het gezin Yoors-Peeters echter: "Nu is er tijd voor 'n brief vermits we hier, in de Murillostraat 13, gisteravond mijn ontslag uit "De Gids" [de naamloze vennootschap die *De Nieuwe Standaard* uitgaaf] gevierd hebben met 'n reuze-receptie. Het is inderdaad gebeurd: "men" heeft mij als een al te lastig iemand, aan de deur gezet van de onderneming, die ik anderhalf jaar geleden heb helpen oprichten. Fiat. Maar, ik wilde er géén "begrafenis 1e klas" van maken en heb daarom mijn eerste ploeg redacteurs hier gisteren feestelijk onthaald. (Het wachtwoord was: D.N.S. niet vernoemen.) Ik ben dus werkeloos." KADOC, Eugène Yoors-Magda Peeters, Betsie Hollants aan Magda Peeters en Eugène Yoors, 21.05.1945.
- (25) In augustus 1954 schreef Hollants bijvoorbeeld: "Tu t'imagines le soussignée ramassant des oeufs, marquant chaque oeuf sur la fiche de la pondeuse, pesant chaque oeuf (nous avons 1500 poules et c'est un commencement) l'étudiant à la lumière forte pour découvrir le moindre défaut... et cela comme supplément au travail du ménage et du "work-shop" pour la jeunesse de Dilia." KADOC, Eugène Yoors-Magda Peeters, Betsie Hollants aan Eugène Yoors, 20.08.1954. Zie ook KADOC, Eugène Yoors-Magda Peeters, Betsie Hollants aan Magda Peeters en Eugène Yoors, 13.06.1952, 21.04.1953, 01.09.1953, 09.01.1954 en 04.07.1954.
- (26) Privé-archief Jan Van Impe, Elisabeth Maria Hollants, Certificate of Naturalization No. 7594476, 28.11.1955.
- (27) Zie KADOC, Eugène Yoors-Magda Peeters, Betsie Hollants aan Magda Peeters en Eugène Yoors, 02.05.1957, 14.6.1957, 24.07.1957 en [25.08.1957].
- (28) Privé-archief Jan Van Impe, Elisabeth M. Hollants, Aanvraag om rustpensioen RWP/N132/USP/396.
- (29) Zie o.a. T. KREYKAMP e.a., *Waar blijf je met Ivan Illich. Situering en oefening*, Baarn: Het Wereldvenster, 1974; http://agora.qc.ca/encyclopedie/index.nsf/Impression/Ivan_Illich (27.05.2003); <http://www.guardian.co.uk/obituaries/story/0,3604,856395,00.html> (27.05.2003); www.pudel.uni-bremen.de/zum_tod_von_ivan_illich/persnachrufe/BishopNach.PDF (27.05.2003).
- (30) Voor meer informatie over de werking en projecten van CIDHAL, zie: <http://www.laneta.apc.org/cidhal/>
- (31) Aan Magda Peeters schreef ze: "Ik neem nu definitief afscheid van CIDHAL en zal me, na het bezoek aan Europa, alleen nog bezig houden met mensen van mijn leeftijd. Eerste viool spelen wil ik niet meer! De gezondheid laat dat ook niet meer toe." KADOC, Eugène Yoors-Magda Peeters, Betsie Hollants aan Magda Peeters, [03 of 04].02.1979.
- (32) P. BOSTEELS, Betsie Hollants [...], p. 17.
- (33) R.R. REUTHER, Betsie Hollants: joining women, Latin Americans. In: *National Catholic Reporter*, 11.05.1984, p. 12.
- (34) KADOC, Eugène Yoors-Magda Peeters, Betsie Hollants aan Magda Peeters, [03 of 04].02.1979. Voor Hollants' standpunten over de positie van vrouwen binnen de Katholieke Kerk, zie o.a. haar lezing op de Second Conference on the Ordination of Roman Catholic Women in Baltimore (V.S.) in november 1978 (<http://www.womenpriests.org/classic2/hollants.htm> (05.05.2003)).
- (35) <http://www.laneta.apc.org/cidhal/suple/slr-990612.htm> (11.12.2002). Niettemin omvat CIDHAL momenteel een Centro de Documentación 'Betsie Hollants'.
- (36) KADOC, Eugène Yoors-Magda Peeters, Betsie Hollants aan Magda Peeters, 06.08.1979.